

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

4 СОН, 2 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 4, ВЫПУСК 2

LAWYER HERALD

VOLUME 4, ISSUE 2

TOSHKENT-2022

**ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ НАЗАРИЯСИ ВА ТАРИХИ.
ҲУҚУҚИЙ ТАЪЛИМОТЛАР ТАРИХИ**

1. МАНСУРОВА Нилуфар Мухсинжон қизи
ФАХРУДДИН ЎЗГАНДИЙНИНГ ЭР-ХОТИННИНГ МУЛКИЙ ҲУҚУҚ ВА МАЖБУРИЯТЛАРИ
ТЎҒРИСИДА ҚАРАШЛАРИ..... 8

**КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҲУҚУҚ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ.
МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ**

2. МАДРИМОВ Хушнуд Кувандикович
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ТАДБИРКОРЛИК СУБЪЕКТЛАРИНИНГ
ҲУҚУҚЛАРИ ВА ҚОНУНИЙ МАНФААТЛАРИНИ СУДДА ҲИМОЯ ҚИЛИШНИНГ
АЙРИМ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ..... 14

3. АЗАТОВ Жаҳонгир Айбекович
ЗАЩИТА ДОВЕРИЯ КАК ПРИНЦИП АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРОЦЕДУР 21

**ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. МЕҲНАТ ҲУҚУҚИ. ИҚТИСОДИЙ ПРОЦЕССУАЛ
ҲУҚУҚИ. ҲАКАМЛИК ЖАРАЁНИ ВА МЕДИАЦИЯ**

4. САЛИМОВА Ирода Мамаюсуфовна
ФУҚАРОЛИК ИШЛАРИНИНГ ТААЛЛУҚЛИЛИГИ ВА СУДЛОВЛИЛИГИ:
ҚИЁСИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАҲЛИЛ..... 29

5. АЧИЛОВА Лилия Илхомовна, АШУРОВА Мадина
ЗНАЧЕНИЕ И РОЛЬ ПОНЯТИЯ «ПУБЛИЧНЫЙ ПОРЯДОК» В МЕЖДУНАРОДНОМ
КОММЕРЧЕСКОМ АРБИТРАЖЕ 36

6. ЭРКАБАЕВА Шахноза Икромжоновна
ИСТОРИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ РАЗВИТИЯ ИНСТИТУТОВ ОГРАНИЧЕННОГО
ПАРТНЕРСТВА И КОММАНДИТНОГО ТОВАРИЩЕСТВА 44

**ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ.
КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ**

7. ХАМЗАЕВ Дилавер Дилшод угли
ГЕНЕЗИС ЗАКОНОДАТЕЛЬНОСТВА О БОРЬБЕ С ТРАНСНАЦИОНАЛЬНЫМИ
ФИНАНСОВЫМИ ПРЕСТУПЛЕНИЯМИ 53

8. УТЕМУРАТОВА Сапаргул Шамшетовна
АТРОФ-МУҲИТНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ СОҲАСИДАГИ ЖИНОЯТЛАРДА
(ЖК 193-196 МОДДАЛАР) ЖИНОИЙ ОҚИБАТ ТУРЛАРИ..... 63

**ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА,
ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ**

9. МАХМУДОВ Суннатжон Азим ўгли
ЖИНОЯТ ИШИНИ ТУГАТИШДА ИСБОТ ҚИЛИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ 69

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

10. ГАФУРОВА Нозимахон Эльдаровна
ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ И ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ
МЕДИЦИНЫ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН..... 78

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

11. ХУЖАЕВ Шохжахон Акмалжон угли ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ОГРАНИЧЕНИЯ ДОСТУПА К СОЦИАЛЬНЫМ СЕТЯМ В УЗБЕКИСТАНЕ.....	88
12. ШУКУРОВА Мухаё Мукумжановна ЖИСМОНИЙ ВА ЮРИДИК ШАХСЛАРНИНГ МУРОЖААТЛАРИНИ КЎРИБ ЧИҚИШДА ДАВЛАТ ОРГАНЛАРИ ВА ТАШКИЛОТЛАРИ МАНСАБДОР ШАХСЛАРИНИНГ ЖАВОБГАРЛИГИНИ КУЧАЙТИРИШ МАСАЛАЛАРИ	97
13. МУКУМОВ Бобур Мелибой угли ОЦЕНКА РЕГУЛИРУЮЩЕГО ВОЗДЕЙСТВИЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫХ АКТОВ В СФЕРЕ ЦИФРОВОГО БАНКИНГА В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН И ДРУГИХ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ	107

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

УТЕМУРАТОВА Сапаргул Шамшетовна

Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат университети “Жинойй-ҳуқуқий ва фуқоролик-ҳуқуқий фанлар кафедраси” доценти, юридик фанлар номзоди
E-mail: u.s.sh@77mail.ru

АТРОФ-МУҲИТНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ СОҲАСИДАГИ ЖИНОЯТЛАРДА (ЖК 193-196 МОДДАЛАР) ЖИНОИЙ ОҚИБАТ ТУРЛАРИ

For citation (иқтибос келтириш учун, для цитирования): УТЕМУРАТОВА С.Ш. Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасидаги жиноятларда (ЖК 193-196 моддалар) жиноий оқибат турлари // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 4 (2022) Б. 63-68.

 4 (2022) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2022-4-8>

АННОТАЦИЯ

Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасидаги жиноятлар (Ўзбекистан Республикаси Жиноят кодекси 193-196 моддалари) моддий таркибли жиноятлар ҳисобланганлиги учун жиноий оқибатнинг келиб чиқиши жиноят таркиби учун зарурий белги ҳисобланади. Мазкур мақолада Жиноят кодекси 193-196 моддалари объектив томони зарурий белгиси – жиноий оқибат турлари - экологияга таъсир қиладиган даражада атроф-муҳитнинг ўзгариб кетиши, ҳайвонлар, паррандалар ёки балиқларнинг қирилиб кетиши, одамларнинг оммавий равишда касалланиши, инсон ўлими ёки бошқа оғир оқибатлар тушунчалари таҳлил қилинади ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасидаги жиноятларда сабабий боғланишини исботланиш масалари ҳақида сўз юритилади.

Калит сўзлар: Экология, жиноий оқибат, ҳайвонлар ва паррандаларнинг қирилиши, атроф-муҳит ўзгариши, оммавий касалланиш, инсон ўлими, жиноий жавобгарлик.

УТЕМУРАТОВА Сапаргул Шамшетовна

Доцент кафедраси “Уголовно-правовых и гражданско-правовых дисциплин”
Каракалпакского государственного университета имени Бердаха
E-mail: u.s.sh@77mail.ru

ВИДЫ ОБЩЕСТВЕННО ОПАСНЫХ ПОСЛЕДСТВИЙ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В СФЕРЕ ОХРАНЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ (СТАТЬИ 193-196 УК РУз)

АННОТАЦИЯ

Преступления в сфере охраны окружающей среды (статьи 193-196 Уголовного кодекса Республики Узбекистан) по своей конструкции являются материальным составом, то есть объективная сторона этих преступлений предусматривает не

только совершение общественно опасного деяния, но и с обязательным условием наступления указанных в законе общественно-опасных последствий. В данной статье рассматриваются вопросы общественно опасных последствий преступлений в сфере охраны окружающей среды, изменения в окружающей природной среде, отрицательно влияющие на ее состояние, массовое заболевание людей, гибель животных, птиц или рыб, а также и иные тяжкие последствия.

Ключевые слова: Экология, общественно опасные последствия, уничтожение животных и птиц, изменение окружающей среды, массовое заражение, смерть человека, уголовная ответственность.

UTEMURATOVA Sapargul

Associate Professor of the Karakalpak State University

E-mail: u.s.sh@77mail.ru

TYPES OF SOCIALLY DANGEROUS CONSEQUENCES OF CRIMES IN THE SPHERE OF ENVIRONMENTAL PROTECTION (ARTICLES 193-196 of the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan)

ANNOTATION

Since crimes in the field of environmental protection (Articles 193-196 of the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan) are material crimes, the origin of the criminal consequence is a necessary sign of the crime. This article analyzes the concepts of the necessary aspect of the objective aspect of Articles 193-196 of the Criminal Code - types of criminal consequences - environmental change to the extent that it affects the environment, extinction of animals, poultry or fish, mass illness, death or other serious consequences and the issues of proving a causal link in crimes in the field of environmental protection are discussed.

Keywords: Ecology, criminal consequences, extinction of animals and poultries, environmental change, mass disease, human death, criminal liability.

Илмий-техник тараққиёт инсониятга илгари умуман дуч келмаган бир қатор янги, жуда мураккаб муаммоларни тақдим етди. Улар орасида инсон ва атроф-муҳит ўртасидаги муносабатлар алоҳида ўрин тутди. XX асрга келиб бутун дунёда инсон таъсири остида глобал экологик муаммолар - озон қатламининг емирилиши, иқлим ўзгариши, ерларнинг чўлланиши ва деградацияси сингари кўплаб тиклаб бўлмас табиатда ўзгаришларни келтириб чиқаради.

Иқтисодиётларининг ресурсларни кўп ҳажмда истеъмол қилиш ва хом ашёга йўналтирилганлиги, самарасиз бошқарув тизими ва табиатдан жадал фойдаланиш Марказий Осиё мамлакатлари ҳудудида бир қанча умумий экологик муаммолар шаклланишига сабаб бўлди.

Оролбўйидаги вазият Марказий Осиё минтақасининг энг кескин экологик муаммоларидан бири ҳисобланади.

Айни вақтда Ўзбекистонда мавсумий қурғоқчилик кучайиши тенденцияси кузатилмоқда. Бу эса Орол денгизининг қуриш жараёни минтақадаги иқлим шароитига салбий таъсир кўрсатаётганидан далолат беради. Орол фалокати ёз фаслида қурғоқчилик ва жазирама иссиқни кучайтириб ҳамда совуқ ва қаҳратон қиш фаслини узайтириб, иқлимнинг континенталлигини чуқурлаштирди [1].

Табиатта руй бераётган ушбу ўзгаришлар тўғридан-тўғри инсонларнинг яшаш шароитининг ёмонлашишига ва натижада аҳолининг жисмоний соғлигининг бузилишига олиб келади.

Бундай вазиятда экологик жиноятларга жиноий-ҳуқуқий баҳо бериш, уларнинг жиноий-ҳуқуқий оқибатлари тушунчасини аниқлаш, таснифлаш, тегишли жиноят-ҳуқуқий нормаларни қўллаш амалиёти ва уларни такомиллаштириш бўйича тавсиялар ишлаб чиқиш зарурати долзарб ҳисобланади.

Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасидаги жиноятларда (ЖК 193-196 м.) ижтимоий хавфли ҳаракат ёки ҳаракатсизликнинг содир этилиши қуйидаги оқибатларни келтириб чиқаргандагина жиноий жавобгарлик белгиланиши мумкин: а) экологияга таъсир қиладиган даражада атроф-муҳитнинг ўзгариб кетиши (ЖК 193-м.); б) ҳайвонлар, паррандалар ёки балиқларнинг қирилиб кетиши (ЖК 194, 195, 196-м.); в) одамларнинг оммавий равишда касалланиши (ЖК 193, 196-м.); г) инсон ўлими (193, 194-м., 195-м. 2-қ, 196-м. 2-қ.); д) ёки бошқа оғир оқибатлар (ЖК 193, 194, 195, 196-м.).

а) Экологияга салбий таъсир қиладиган даражада атроф-муҳитнинг ўзгариб кетиши деганда, шуни ҳисобга олиш лозимки, назаримизда, қонун чиқарувчи атроф-муҳит деганда, ер, сув ва атмосфера ҳавосини назарда тутати. Чунки улар бири билан чамбарчас боғлиқдир. В.Н.Вернадский таъкидлаганидек, «...бу учлик биргаликда биосферанинг асоси - ернинг кўриниши ҳисобланади» [2, Б.376]. Уларнинг хоҳлаган биридаги ўзгариш иккинчисида акс этади ва бутун тизимга таъсир қилади.

Экологияга салбий таъсир деганда, назаримизда, табиатдаги ҳамма тирик жонзотларга (ўсимликлар, балиқлар, паррандалар, инсон), жумладан, табиат объектларининг бир-бирига келтирган ўзаро салбий таъсирини тушуниш лозим.

Табиат объектларининг аслий таркибида ўзгаришлар юз берганда салбий оқибатлар келиб чиқади. Ҳар бир табиат объекти таркиби бўйича фарқланади. Масалан, тупроқ ҳар хил қаттиқ, суюқ, газсимон ва тирик жисмлардан иборат бўлса, атмосфера ҳар хил газларнинг аралашмасидан иборат: азот (178,08%), кислород (20,94%), аргон (0,97%), углекислий газ (0,03%), водород ва гелий (0,0005%) [3, Б.9-10].

Бугунги кунда жаҳон олимларини ташвишга солаётган нарсан антропоген таъсир натижасида атмосферадаги углекислий газ миқдорининг ўсиб боришидир. Углекислий газ миқдорининг ўсиши «парник эффектнинг» кучайишини келтириб чиқаради. Атмосферадаги иссиқликнинг келиши, кетиши ва намлик алмашиш мувозанатининг бузилиши ҳавонинг глобал қизиқ кетиши хавфини келтириб чиқармоқда, ҳар йили атмосферага ҳар хил манбалардан 10 млрддан 15 млрд тоннагача углекислий газ чиқарилади [4, Б.325].

Ўзбекистонда парник эффектини берувчи газлар (углерод қўш оксиди, метан ва азот оксиди) асосан ёнилғи-энергетика мажмуаси корхоналаридан, металлургия ва кимё соҳаларидаги чиқиндиларни сақлаш, қайта ишлаш ва бошқа манбалардан чиқарилади.

Атмосфера ҳавосида турли хил ифлослантирувчи манбаларнинг кўпайиши ва нафас олиш органлари орқали ўтиши организмни зарарлантиради. Энергетика ускуналарида фойдаланадиган ва металлургия корхоналаридан чиқадиган гугурт диоксидининг атмосферага тушиши кислота ёмғирини келтириб чиқарувчи асосий манба ҳисобланади. Кислота ёмғирларининг сувга тушишидан балиқларнинг тирикчилиги қийинлашади, улар кўпаймасдан нобуд бўлади. Ер устида тирикчилик қилувчи ўсимликлар, ҳашоротлар нобуд бўлади [5, Б.27-29].

Албатта заҳарли моддалар билан зарарланиш ишлаб чиқариш корхоналарининг зич жойлашган жойларида юз беради. Шундай туманларда юрак касалликлари, нотипик кўринишдаги ўпка касалликларининг кўпайиши, болаларнинг бўйига ўсиши, кўкрак қафаси, тана вазни каби инсондаги мутаносибликларда жиддий ўзгаришлар бўлиши мумкин.

Заҳарли газларнинг ўсимликларга таъсири натижасида уларнинг барглари куйиши, чанг, қурим ва бошқа чиқиндилар дарахт баргларига чўкиб, нафас олиш

тешикларини тўлдириб қўяди. Нафас олиш органи ёпилган ўсимлик нобуд бўлади.

Тупроқнинг табиий таркибида пайдо бўлган ўзгариш сувда, ҳавода, ўсимлик ёки хоҳлаган тирик жонзотларда қайталаниши мумкин. Масалан, тупроқ таркибида микроэлементларнинг (фтор, иод, марганец, темир ва ҳ.к.) кўпайиб ёки камайиб кетиши одамларда бўқоқ, кариес, флюроз ва б. касалликларни келтириб чиқаради.

Одатда сувда там, ҳид бўлмайди. Буларнинг биттаси ўзгарган пайтда сувда зарарли бир ўзгариш бор деган шубҳа пайдо бўлади. Табиий сув манбаларида тирик жонзотлар учун зарур биологик микроэлементлар мавжуд. Улар тирик организмлар фаолиятида фаол иштирок этиш билан бирга, организмдаги муҳим биокимёвий жараёнларда қатнашади.

Оқава сувларнинг зарарсиз ҳолатга келтирмасдан чиқарилиши натижасида сувнинг таркибида ўзгариш пайдо бўлади. Бундай ҳолатларда сувда тирикчилик қилувчилар ҳаётига хавф туғилиши, сув орқали ҳар хил юқумли касалликлар (гепатит, қорин тифи, паратиф, диарея) тарқалиши мумкин. Таркибида зарарли моддалар мавжуд сувлар билан қишлоқ хўжалик экинлари суғорилса, уларга зарар келиши ёки нобуд бўлиши мумкин.

Демакки, атроф-муҳитнинг экологияга салбий таъсир қиладиган даражада ўзгариши экологик хавфсизлик талабларига жавоб бермайдиган объектларнинг фаолияти натижасида юз беради.

Маҳсулот ишлаб чиқарувчи корхоналардан, айниқса, улар экологик хавфсизлик талабларига жавоб бермайдиган бўлса, чиқиндиларнинг атроф-муҳит учун хавфи катта. Бундай чиқиндилар таъсирида атроф-муҳит объектларининг табиий таркибида ўзгаришлар пайдо бўлиб, ер, сув, атмосфера ҳавоси зарарланади. Улардан фойдаланиш тирик жонзотлар учун хавфли ҳисобланади. Ўсимликлар, ҳайвонотлар зарарланади, нобуд бўлади, инсонларнинг саломатлигида турли ўзгаришлар юз бериб, уларнинг ўлимига олиб келиши мумкин. Демак, табиат объектлари таркибининг ўзгариши ҳар хил салбий оқибатларни келтириб чиқариши мумкин.

б) Ҳайвонлар, паррандалар ёки балиқларнинг оммавий қирилиб кетиши деганда, бир вақтнинг ўзида бир турдаги ёки бир неча турдаги ҳайвонлар, паррандалар ёки балиқларнинг кўп сонининг муайян ҳудудда бир ёки бир неча объектда нобуд бўлиши тушунилади.

Ҳайвонлар, паррандалар, балиқларнинг қирилиши кўпинча атроф табиий муҳит ифлосланган ҳудудда, ишлаб чиқариш ва бошқа корхоналар жойлашган жойларда, уларнинг чиқиндиларни ташлайдиган ҳудудларида юз беради. Айрим пайтларда, масалан, «кислота ёмғирлари» натижасида заҳарли моддалар чиқаётган манбадан узоқ ҳудудларда ҳайвонлар, паррандалар, балиқлар қирилиши мумкин. Бунда муҳими жинойи оқибатнинг аниқ бир ҳудудда бир вақтнинг ўзида юз беришидир.

Нобуд бўладиган ҳайвонлар, паррандалар, балиқлар сонини дарҳол аниқ кўрсатиш қийин. Чунки айрим ҳудудда яшаб турган ҳайвонлар, паррандалар, балиқларнинг сонининг ўзи аниқ бир миқдордан оз бўлиши мумкин.

Оммавий - кўпчилик, бир нарсанинг кўп сони тушунчасининг маъносини беради. Шунинг учун оммавий қирилиб кетиш, шу жойдаги ҳайвонларнинг, паррандаларнинг, балиқларнинг умумий сонидан келиб чиқиб аниқланса тўғри бўлади. Агар ҳайвонлар сони кам бўлса, бир неча ўн ҳайвоннинг, агар ҳайвоннинг сони кўп бўлса, бир неча юз ва ундан ортиқ ҳайвоннинг нобуд бўлишини оммавий қирғин деб ҳисоблаш мумкин [6, Б.14]. Шунинг учун қирилиб кетадиган ҳайвон, парранда, балиқлар миқдорини «кўпчилик сони» деб олингани тўғри бўлади.

Айрим пайтларда бир турдаги зарарлантирувчи манбадан ҳайвонлар, паррандалар, балиқларнинг бир неча тури қирилиши мумкин. Масалан, балиқлар, сувга яқин яшайдиган ҳар турли қушлар ёки қишлоқ хўжалик ҳайвонларининг айрим турлари ва ҳ.к. Шунинг учун нобуд бўладиган ҳайвонлар, паррандалар, балиқлар турини «бир ва бир неча турдаги» деб белгилаш зарур.

Худди шундай фикрни «инсонларнинг оммавий равишда касалланиши» тўғрисида ҳам айтиш мумкин. Одатда, ишлаб чиқариш корхоналари зич жойлашган ҳудудларда яшовчи фуқаролар кўпчилигининг саломатлигида бир хил ташхисдаги касаллик учрайди. Асосан, уларда нафас олиш органлари орқали ўтиб пайдо бўладиган касалликлар ёки сув орқали пайдо бўладиган юқумли касалликлар, зарарли тупроқдан ўсиб чиққан ўсимликларни истеъмол қилишдан организмдаб қандайдир микроэлементларнинг етишмаслиги ёки ортиб кетиши каби ҳар хил касалликлар пайдо бўлади. Бу жойда муҳими, бир турдаги касаллик аломатларининг кўп сонли шахсларда учраши ва бу касалликнинг муайян ҳудудда, бир вақтнинг ўзида юз беришидир.

г) Инсон ўлими жиноий оқибат сифатида атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасидаги жиноятларнинг ҳаммасида кўрсатилган.

Инсон ўлими деганда, организмнинг тирикчилик фаолиятининг тўхташи тушунади. Жиноят ҳуқуқиназариясида, шунингдек, тиббиётда ҳам миянинг тузалмас ҳалокати, яъни жисмоний ўлимнинг юзага келиши билан ифодаланувчи биологик ўлим тан олинади. Бу борада профессор М.Х.Рустамбоев “одам ўлими миянинг тузалмас ҳалокати, яъний жисмоний ўлимнинг юзага келиши билан ифодаланувчи биологик ўлим бошланган пайдан эътиборан тугаланган ҳисобланади” - деб ёзади [7, Б.14.].

Ҳар бир жиноятнинг содир этилиш хусусиятидан келиб чиқиб инсон ўлими ҳар турли шароитларда юз бериши мумкин. Масалан, экологик талабларга жавоб бермайдиган объектнинг давлат комиссияси аъзолари томонидан қабул қилиниши ва шу объектда авария юз бериши натижасида атроф-муҳитда ҳар хил салбий ўзгаришлар билан бирга инсон ўлими ҳам юз бериши мумкин (ЖК 193-м.) ва ҳ.к.

д) Бошқа да оғир оқибатлар. Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасидаги жиноятлар содир этилганда қонунда кўрсатилгандан бошқа (биз юқорида таҳлил қилган жиноий оқибатлардан бошқа)да оғир оқибатлар келиб чиқиши мумкин («Оғир» сўзи — кўп салмоққа эга, оғирлаштирувчи, қийин, катта меҳнат талаб қиладиган, сермашаққат, енгилликдан айрилган ва ҳ. маъноларни англатади [8, Б.817.]).

Бундай оқибатлар: атроф-муҳитга келтирилган зарар натижасида тикланмайдиган ёки унинг тикланиши кўп меҳнатни ва узоқ вақт ўтишини талаб қилса (ўрмонларнинг қуриб кетиши, ноёб ўсимлик ёки ҳайвонларнинг нобуд бўлиши); хонаки ва ёввойи ҳайвонлар орасида бир вақтнинг ўзида бир минтақада юқумли касалликнинг тарқалиши-эпизоотия, ўсимликлар орасида юқумли касаллик тарқалиши эпифитототии, бу жиноий оқибатлар атроф-муҳит радиациявий, кимёвий, бактериявий ифлосланганда келиб чиқиши мумкин; келтирилган зарарларни қоплаш учун кўп миқдорда моддий ҳаражат талаб қилиниши зарар миқдори такса ва нормативларда жиноий оқибатни қоплашга кетган зарар миқдорини ҳисобга олган ҳолда аниқланади; объектни лойиҳалаш, жойлаштириш, қуришда йўл қўйилган хатоликларни бартараф қилиш зарур бўлса ёки шу объектда авария юз берса, радиациявий, кимёвий, бактериявий ифлосланишининг катта ҳудудга тарқалиб кетиши ва ҳ.к.

Шу ерда таъкидлаб ўтиш зарурки, инсон ўлимига олиб келиш ҳолати Жиноят кодексининг 193-м. 1-қ., ўзида, бошқа жиноятларда эса 2-қисмларида берилган. Инсон ўлимига олиб келадиган даражада атроф-муҳитга зарар келтириш ушбу жиноят натижасида келтириладиган бошқа оқибатларга қараганда, албатта, оғирлаштирувчи ҳолат ҳисобланади. Шунинг учун, назаримизда, ЖКнинг 193-моддасидаги инсон ўлимига олиб келувчи ҳолат оғирлаштирувчи ҳолат сифатида ушбу модданинг 2-қисмида тушунтирилса тўғри бўлади.

Умуман олганда, жиноятнинг оқибати - бу икки томонлама хусусиятга эга бўлган жиноий-ҳуқуқий категория ҳисобланади. Бир томондан, у жиноятнинг объектив томонининг зарурий белгиси ҳисобланса, бошқа томондан, у қонун билан муҳофаза қилинадиган объектда салбий ўзгариш шаклида акс этади. Экология соҳасидаги

жиноятларда ижтимоий ҳавфли оқибат атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, экологик хавфсизликни таъминлаш ва табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш бўйича ижтимоий муносабатларидаги салбий ўзгаришлар билан тавсифланади.

Шундай қилиб, юқорида таҳлил қилинган зарарли оқибатларнинг келиб чиқиши жиноятнинг тамомланганлигини билдиради. Жиноятлар (ЖК 193-196-м.) моддий таркибли бўлганлиги туфайли оқибатнинг келиб чиқиши ва улар орасидаги сабабий боғланишининг исботланиши жиноят таркиби учун зарурий белги ҳисобланади. Демак, содир этилган ҳаракат (ҳаракатсизлик) ва ижтимоий хавфли оқибат ўртасидаги сабабий боғланиш исботланиши лозим. Назаримизда, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасидаги биз тадқиқ қилаётган жиноятларни формал таркиб деб шакллантириш тўғри бўлар эди. Бундай ҳолатда жиноий жавобгарлик содир этилган факт учун белгиланса (инсон соғлигига зарар келиши, ҳайвонлар, қушлар, балиқларнинг қирилиб кетиши ва бошқа оқибатларнинг келиб чиқиш хавфи бўлса) нормаларнинг амалиётда қўлланилиши ҳаракатга келган бўлар эди.

Иқтибослар / Сноски / References:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 30 октябрдаги ПФ-5863-сон “2030 йилгача бўлган даврда Ўзбекистон Республикасининг атроф муҳитни муҳофаза қилиш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Фармони. (Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated October 30, 2019 No PD-5863 “On approval of the Concept of environmental protection of the Republic of Uzbekistan for the period up to 2030.”)

2. Вернадский В.Н. Биосфера. -М.: 1967., - С.376. (Vernadsky V.N. Biosphere. -M.: 1967. -P.376.)

3. Игнатъева Л.П., Чирцова М.В., Потапова М.О. Гигиена атмосферного воздуха. Иркутск, 2015. С.9-10. (Ignatieva L.P., Chirtsova M.V., Potapova M.O. Hygiene of atmospheric air. Irkutsk, 2015. pp.9-10.)

4. Барабанова О.А., Безкоровайная И.Н., Бухарова Е.Б. Глобальные проблемы биосферы. Красноярск, 2010. -С.325. (Barabanova O.A., Bezkorovaynaya I.N., Bukharova E.B. Global problems of the biosphere. Krasnoyarsk, 2010. -p.325)

5. Чомаева М.Н. Проблемы воздействия кислотных осадков на окружающую среду и человека//Международный журнал гуманитарных и естественных наук -2020 №5-3 (44). -С.27-29. (Chomaeva M.N. Problems of the impact of acid precipitation on the environment and humans//International Journal of Humanistic and Natural Sciences -2020 №5-3 (44). -pp.27-29.)

6. Мирзаев Т. Экологияга доир жиноятларни тергов қилиш. -Т.: Янги аср авлоди. 2001. –Б. 14. (Mirzaev T. Investigation of crimes related to ecology. - T.: New century generation. 2001. – p. 14.)

7. Рустамбаев М.Х. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига шарҳлар. Махсус қисм/ М.Рустамбоев. –Тошкент: Yuridik adabiyotlar publish 2021. 146. (Rustambaev M.X. Comments to the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan. Special part/ M.Rustamboev. - Tashkent: publish legal literature 2021. p.14.)

8. Ожегов С.И. Словарь русского языка. Под ред. Н.Ю. Шведовой. -М.: Рус.яз. 1990, -С.343. (Ozhegov S.I. Dictionary of the Russian language. Edited by N.Y. Shvedova. -M.: Rus.yaz. 1990, -p.343.)